

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Ступник Я. В.

ВСТУП

Кримінальне провадження, серед усіх інших форм проваджень, передбачає найвищий ступінь втручання держави в права і свободи людини і громадянина. Необхідність додержання пропорційності під час цих обмежень є не лише вимогою закону, а й одним із міжнародних зобов'язань України. Норми КПК України спрямовані на встановлення таких гарантій дотримання прав і свобод, які запобігатимуть їхньому свавільному обмеженню з боку сторони обвинувачення. Невід'ємною складовою забезпечення прав і свобод людини є судовий контроль, що здійснюється слідчими суддями під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження, надання дозволу на проведення певних слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, а також при розгляді скарг на рішення, дії чи бездіяльність сторони обвинувачення. Без ефективного судового контролю неможливо уявити додержання законності і верховенства права під час досудового розслідування. Ще одним елементом забезпечення прав і свобод під час досудового розслідування є прокурорський нагляд за додержанням законів. Норми КПК України 2012 року становлять собою цілісний механізм, за допомогою втілення якого кримінальне провадження в Україні наближається до загальноновизнаних міжнародних та європейських стандартів дотримання прав і свобод.

Виклики, з якими стикнулася правоохоронна система України після початку повномасштабної збройної агресії російської федерації в 2022 році, є безпрецедентними. Чимало матеріалів кримінальних проваджень було втрачено внаслідок окупації або знищено під час бойових дій. З'явилася ціла низка нових категорій справ, пов'язаних зі злочинами, що вчиняються в умовах воєнного стану. Значну частину злочинів неможливо ефективно розслідувати через те, що місце злочину, підозрювані, потерпілі і свідки можуть перебувати на тимчасово окупованій території чи в зоні активних бойових дій. Часті

повітряні тривоги і обстріли території України теж перешкоджають співробітникам правоохоронних органів ефективно і своєчасно виконувати покладені на них обов'язки. Наслідки бойових дій впливають також і на роботу судової системи, а отже – і на своєчасність судового контролю за рішеннями, діями і бездіяльністю сторони обвинувачення.

Законодавець був змушений оперативнo реагувати на виклики воєнного часу, що призвело до спрощення деяких процедур, що проводяться під час досудового розслідування. Ці зміни надали більше повноважень стороні обвинувачення. Певною мірою такі зміни можна назвати виправданими, особливо враховуючи те, що вони приймалися на початку повномасштабного військового вторгнення. Разом з тим, навіть запровадження воєнного стану не може означати повного обмеження всіх конституційних прав і свобод. Сторона захисту в кримінальному провадженні є об'єктивно слабшою у збиранні доказів та обстоюванні своєї позиції, що особливо проявляється саме на стадії досудового розслідування, коли провадження здійснює не незалежний орган (суд), а сторона обвинувачення, яка за визначенням є зацікавленою в певному результаті кримінального провадження. З урахуванням збільшених процесуальних можливостей сторони обвинувачення логічно постає питання гарантій дотримання прав і свобод підозрюваного та інших осіб, права та свободи яких обмежуються під час досудового розслідування. Тим паче ці гарантії мають бути дотримані в умовах, коли із запровадженням воєнного стану суттєво збільшилися санкції за певні кримінальні правопорушення (до прикладу, всі крадіжки в умовах воєнного стану кваліфікуються не за ч. 1 ст. 185, а щонайменше за ч. 4 ст. 185 КК України). Тому забезпечення прав і свобод під час досудового розслідування в умовах воєнного стану є актуальним питанням, що потребує невідкладного дослідження та опрацювання.

1. Аналіз нормативної бази та основних змін до КПК України щодо обмеження прав і свобод під час досудового розслідування в умовах воєнного стану

Розпочнемо аналіз з положень другого розділу Конституції України. Його норми, що закріплюють права і свободи людини і громадянина (та їхні гарантії), в контексті досліджуваного питання, слід об'єднати у три групи:

1) права, свободи та їхні гарантії, які здійснюються *виключно* у зв'язку з кримінальним переслідуванням. До них належать: презумпція невинуватості (ч. 1-3 ст. 62 Конституції України), заборона використання доказів, одержаних незаконним шляхом (ч. 3 ст. 62),

право на відшкодування шкоди, завданої безпідставним засудженням (ч. 4 ст. 62), свобода від самовикриття (ч. 1 ст. 63), право на захист (ч. 2 ст. 63);

2) права і свободи, які, *зокрема, але не виключно*, здійснюються у зв'язку з кримінальним переслідуванням. До них належать: право на звернення (ст. 40), право на судовий захист (ч. 1 ст. 55), право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади (ч. 2 ст. 55), право на звернення до міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій (ч. 5 ст. 55), право на відшкодування шкоди, заподіяної державою (ч. 1 ст. 56), право знати свої права і обов'язки (ч. 1 ст. 57), право не бути притягнутим до відповідальності за діяння, що не були правопорушеннями на час їх вчинення (ч. 2 ст. 58), право на професійну правничу допомогу, в тому числі безоплатну, та вільний вибір захисника своїх прав (ч. 1 ст. 59), право не бути притягнутим двічі до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (ч. 1 ст. 61);

3) права і свободи, які здійснюються без прив'язки до кримінального провадження, але можуть зазнавати обмежень у зв'язку з ним. До них належать: право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29), право на недоторканність житла (ст. 30), право не зазнавати втручання в особисте і сімейне життя (ст. 32), свобода пересування (ст. 33), право власності (ст. 41), право на підприємницьку діяльність (ст. 42), право на працю (ст. 43).

При цьому, положення ч. 2 ст. 64 Конституції України свідчать про те, що права і свободи, які були включені вище в першу і другу групи – не можуть зазнавати обмежень навіть в умовах воєнного стану¹. В свою чергу, права і свободи, що включені в третю групу – можуть зазнавати обмежень.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) також закріплює права і свободи, які відповідають трьом означеним вище групам. Як правило, під час кримінальних проваджень *зазнають обмежень* права і свободи, передбачені ст.ст. 5 (право на свободу та особисту недоторканність), 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) Конвенції, ст. 1 Додаткового протоколу до Конвенції (право власності), ст. 2 Протоколу № 4 до Конвенції (свобода пересування). В свою чергу, у зв'язку з кримінальним переслідуванням *здійснюються* права, свободи і гарантії, передбачені ст.ст. 6 (право на справедливий суд), 7 (заборона покарання без закону

---

¹ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

та заборона зворотної дії закону, що посилює відповідальність), 13 (право на ефективний засіб юридичного захисту) Конвенції, ст.ст. 2 (право на оскарження у кримінальних справах), 3 (право на відшкодування в разі незаконного засудження), 4 (право не бути притягнутим двічі до відповідальності за одне й те саме правопорушення) Протоколу № 7 до Конвенції. При цьому ст. 15 Конвенції передбачає можливість відступу держави від своїх зобов'язань за Конвенцією в умовах війни (виняток серед названих вище статей становить ст. 7), але «виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом»².

Норми національного законодавства, які визначають особливості обмеження прав і свобод людини під час досудового розслідування в умовах воєнного стану, з практичної точки зору доцільно класифікувати **за предметом регулювання** на норми, що врегульовують:

1) особливості застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час воєнного стану;

2) особливості обмежень прав і свобод під час проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій під час досудового розслідування.

До першої групи норм слід віднести:

1) норми щодо запобіжних заходів і затримання особи:

– заборона застосування інших запобіжних заходів, окрім тримання під вартою, до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-114-2, 258-258-6, 260, 261, 437-442 КК України, а також до військовослужбовців, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 402-405, 407, 408, 429 КК України, за наявності будь-якого з ризиків, визначених ст. 177 КПК України (ч. 6, ч. 8 ст. 176 КПК України), а також право слідчого судді не визначати таким особам розмір застави (ч. 4 ст. 183 КПК України);

– додаткова підстава для затримання особи без ухвали слідчого судді на строк до 72 годин під час воєнного стану – якщо виникли обґрунтовані обставини, які дають підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину (тобто будь-якого злочину, але не кримінального проступку) (абз. 1 п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України);

---

² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод і протоколи до неї.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n525.

– можливість дистанційного (з застосуванням доступних технічних засобів відеозв'язку) розгляду слідчим суддею клопотання про обрання запобіжного заходу в разі відсутності об'єктивної можливості доставити затриману особу до слідчого судді в строк 60 годин з моменту затримання (абз. 3 п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України);

– можливість продовження строку вручення повідомлення про підозру затриманій особі до 48 годин у разі наявності об'єктивних обставин, що унеможливають вручення затриманій особі повідомлення про підозру у строк 24 години з моменту затримання (ч. 7 ст. 615 КПК України);

– можливість неодноразового продовження строку тримання під вартою до одного місяця керівником органу прокуратури (ч. 2 ст. 615 КПК України);

– вирішення прокурором питання про продовження строку тримання під вартою до зупинення досудового розслідування в разі відсутності об'єктивної можливості подальшого проведення, закінчення досудового розслідування (п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України);

– виконання керівником органу прокуратури загальних обов'язків слідчого судді щодо захисту прав людини в порядку ст. 206 КПК України в разі відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею цих повноважень (п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України);

2) норми щодо інших заходів забезпечення кримінального провадження:

– вирішення керівником органу прокуратури питань про привід, тимчасовий доступ до речей і документів, арешт майна в разі відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею цих повноважень (п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України);

– здійснення тимчасового доступу до речей і документів, що містять лікарську, банківську таємницю, інформацію операторів та провайдерів телекомунікацій, а також персональних даних осіб – на підставі постанови прокурора, погодженої з керівником прокуратури, навіть якщо слідчий суддя може виконувати свої повноваження (п. 20-7 розділу XI «Перехідні положення» КПК України).

До другої групи норм слід віднести:

1) правила, які безпосередньо збільшують міру втручання в права і свободи чи обмеження прав і свобод під час проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій на досудовому розслідуванні:

– можливість відстрочення розгляду клопотань сторони захисту, а також відстрочення ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розслідування до його завершення, відстрочення розгляду скарг сторони захисту на рішення, дії чи бездіяльність слідчого і

прокурора – в разі відсутності об'єктивної можливості виконання процесуальних дій у строки, визначені КПК України – на строк до 15 днів після припинення чи скасування воєнного стану (п. 5 ч. 1 ст. 615 КПК України);

– вирішення керівником органу прокуратури питань про проведення допиту під час досудового розслідування в порядку ст. 225 КПК України, про примусове проникнення до житла чи іншого володіння особи, про проведення обшуку, про примусове відбирання біологічних зразків, про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, про продовження строку досудового розслідування після повідомлення особі про підозру, в разі відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею цих повноважень (п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України);

2) правила, які самі по собі не збільшують міру втручання в права і свободи (їх обмеження), але опосередковано сприяють такому збільшенню:

– запровадження особливостей оцінки доказів на предмет їхньої допустимості в умовах воєнного стану – необхідності врахування при цьому положень ст. 615 КПК України (ч. 5 ст. 87 КПК України);

– можливість використання як доказів показань, отриманих під час допиту на стадії досудового розслідування, якщо такий допит фіксувався за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації, а щодо підозрюваного – також при обов'язковій участі в такому допиті захисника (ч. 11 ст. 615 КПК України);

– можливість зупинення досудового розслідування після повідомлення особі про підозру у разі, якщо наявні об'єктивні обставини, що унеможливають подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану (п. 4 ч. 1 ст. 280 КПК України);

– можливість не здійснювати фіксування процесуальних дій за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, якщо це неможливо з технічних причин (абз. 2 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України);

– можливість проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи без залучення понятих (при проведенні безперервного відеозапису) в разі об'єктивної неможливості такого залучення або потенційної небезпеки для їхнього життя чи здоров'я (абз. 3 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України)³.

---

³ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2123>.

Окрім наведеної вище класифікації за предметом регулювання, наведені вище правила за критерієм гіпотези правової норми доцільно поділити на:

1) норми, достатньою умовою для застосування яких є сама по собі наявність воєнного стану, без необхідності використання оціночних понять (ч. 5 ст. 87, ч. 6, ч. 8 ст. 176, ч. 4 ст. 183, абз. 1 п. 6 ч. 1, ч. 2, 11 ст. 615, п. 20-7 розділу XI «Перехідні положення» КПК України);

2) норми, для застосування яких, окрім наявності воєнного стану, необхідна **додаткова підстава, яка формулюється через оціночні поняття**, такі як «відсутність об'єктивної можливості доставлення до слідчого судді», «об'єктивні обставини, що унеможливають вручення повідомлення про підозру», «відсутність об'єктивної можливості подальшого проведення, закінчення досудового розслідування», «відсутність об'єктивної можливості виконання повноважень слідчим суддею», «відсутність об'єктивної можливості виконання процесуальних дій», «неможливість фіксування з технічних причин», «об'єктивна неможливість залучення понять» (абз. 1 п. 1, п. 2-5, абз. 3 п. 6 ч. 1, ч. 7 ст. 615 КПК України)⁴.

Іншими словами, правила, що прямо чи опосередковано закріплюють обмеження прав і свобод під час досудового розслідування в умовах воєнного стану, поділяються на умовні та безумовні.

Разом з тим, запроваджуючи додаткові обмеження прав і свобод під час досудового розслідування в умовах воєнного стану, законодавець передбачив також додаткові гарантії дотримання таких прав і свобод. Основних таких гарантій передбачено дві – можливість оскарження до слідчого судді будь-яких рішень, дій чи бездіяльність прокурора, слідчого, прийнятих або вчинених ним на виконання повноважень, визначених ст. 615 КПК України (ч. 4 ст. 615 КПК України), а також невідкладне повідомлення прокурора вищого рівня і суду про рішення, прийняті прокурором у випадках та порядку, передбачених ст. 615 КПК України (ч. 3 ст. 615 КПК України)⁵.

2. Узагальнення релевантної судової практики з досліджуваного питання

У зв'язку з тим, що положення ст. 615 КПК України в нинішній редакції (та пов'язані з цією статтею норми) є відносно новими, потрібен час для того, щоб Верховним Судом була сформована

---

⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2123>.

⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2123>.

усталена практика застосування цієї норми за наслідками перегляду судових рішень, якими закінчується розгляд кримінальних проваджень. Тому наразі стверджувати про наявність усталеної правозастосовчої практики на рівні суду касаційної інстанції ще зарано. Разом з тим, окремі приклади застосування згаданих вище норм вже можна знайти у практиці Верховного Суду.

Варто звернути увагу на правила дії процесуальних норм в часі, що стали предметом застосування у справі № 760/5653/22, переглянутій Верховним Судом 21 грудня 2023 року. У цій справі прокурор приймав рішення про зупинення і відновлення досудового розслідування на підставі положень ст. 615 КПК України вже після того, як строк досудового розслідування закінчився. Суд касаційної інстанції погодився з висновками апеляційного суду про те, що «прийняття процесуальних рішень про зупинення та відновлення досудового розслідування в травні 2022 року, після закінчення 7 березня 2022 року строку досудового розслідування, свідчить про порушення вимог ч. 1 ст. 5, ч. 1 та п. 2 ч. 3 ст. 219, ст. 615 КПК»⁶. Отже, Верховним Судом підтверджено принцип прямої дії процесуальної норми в часі, в тому числі й тих норм, які прямо чи опосередковано закріплюють додаткові обмеження прав і свобод під час досудового розслідування в умовах воєнного стану.

Предметом розгляду у Верховному Суді стала також можливість оскарження до слідчого судді постанови слідчого про зупинення досудового розслідування, винесеної на підставі ст. 615 КПК України. Звернемо увагу на те, що такі постанови мають ризик суттєвого обмеження прав і свобод підозрюваного, адже під час їх винесення може бути вирішено питання про продовження строку дії запобіжного заходу. Як наслідок, особа перебуває під дією запобіжного заходу в той період, коли жодні слідчі дії в кримінальному провадженні не проводяться, що є суттєвим обмеженням її прав (з ознаками непропорційності таких обмежень). Повертаючись до практики Верховного Суду, проаналізуємо постанову від 6 червня 2023 року у справі № 489/6721/21, в якій суд касаційної інстанції підтвердив можливість оскарження постанови слідчого про зупинення досудового розслідування, винесеної на підставі п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України; а отже, за висновками Верховного Суду, – ухвала слідчого судді про скасування такої постанови є такою, що винесена в межах повноважень слідчого судді. Зміст цієї постанови є цінним для правової науки ще й тому, що в п. 27 постанови Верховний

---

⁶ Постанова Верховного Суду від 21.12.2013 у справі № 760/5653/22 за обвинуваченням у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2, 3, 4 ст. 191 і ч. 1, 2 ст. 367 КК України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115937488>.

Суд наголосив на особливому характері рішень слідчого судді, які призначені для *негайного втручання судової влади в ситуацію, що загрожує порушенням прав і свобод людини*⁷. Разом з тим, зміст ст. 615 КПК України підтверджує, що законодавець в умовах воєнного стану допускає ситуацію, коли таке негайне втручання судової влади може не відбуватися, а критичні для прав і свобод особи рішення можуть прийматися самою стороною обвинувачення в односторонньому порядку.

В одному з кримінальних проваджень розглядалися доводи сторони захисту щодо недопустимості показань свідків, отриманих під час досудового розслідування всупереч вимогам ч. 11 ст. 615 КПК України, а саме – без проведення відеофіксації допиту. В постанові від 20 березня 2024 року у справі № 233/1446/22 Верховний Суд зазначив, що «за положеннями статей 23, 95 КПК України суд може обґрунтовувати свої висновки лише показаннями, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або які було отримано у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України. Враховуючи викладене, апеляційний суд слушно зауважив, що оскільки свідки (...) були допитані судом безпосередньо в судовому засіданні під час розгляду кримінального провадження, то посилення захисника в цьому конкретному випадку на приписи ч. 11 ст. 615 КПК України є безпідставними»⁸. Отже, якщо допит свідка під час досудового розслідування було проведено з порушенням ч. 11 ст. 615 КПК України, однак у подальшому цей свідок був допитаний під час судового провадження, то показання такого свідка, отримані безпосередньо судом, визнаються в практиці Верховного Суду допустимими доказами.

Предметом розгляду у Верховному Суді були також доводи сторони захисту щодо порушення порядку застосування запобіжного заходу органами прокуратури в умовах воєнного стану. В постанові від 13 березня 2024 року у справі № 953/3558/22 Верховний Суд висловив висновок про те, що «суд, навівши відповідне обґрунтування, дійшов слушного висновку, що затримання (...) та обрання йому запобіжного заходу постановою заступника керівника Харківської обласної прокуратури від 24 березня 2022 року, враховуючи, що на цей час Київський районний суд м. Харкова здійснював свою роботу (*скоріше*

---

⁷ Постанова Верховного Суду від 06.06.2023 р. у справі № 489/6721/21 за касаційною скаргою прокурора на ухвалу про відмову у відкритті апеляційного провадження та повернення апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111431188>.

⁸ Постанова Верховного Суду від 20.03.2024 у справі № 233/1446/22 за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 402 КК України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117884068>.

за все, це технічна описка, малося на увазі – «не здійснював», – авт.), не свідчать про порушення вимог законодавства, з огляду на ст. 615 КПК України»⁹. Тут слід акцентувати увагу, що норма ст. 615 КПК України станом на 24 березня 2022 року мала іншу редакцію і передбачала можливість керівника органу прокуратури обирати (а не лише продовжувати дію) запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. В цих умовах достатнім критерієм правомірності постанови заступника керівника органу прокуратури Верховний Суд визнав те, що місцевий загальний суд на той момент не здійснював свою роботу.

3. Пропозиції щодо врегулювання проблемних питань

Виходячи зі змісту загальної норми ч. 2 ст. 92 КПК України, саме на сторону обвинувачення покладається обов'язок довести, що докази, здобуті з використанням додаткових повноважень, визначених ст. 615 КПК України, є допустимими. В цих умовах тягар доказування наявності об'єктивних перешкод для застосування загального порядку збирання доказів (таких як відсутність можливості виконання повноважень слідчим суддею, і тому подібних обставин, які були описані в першому підрозділі), безумовно покладається на сторону обвинувачення. Адже якщо прокурор, замість того щоб звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на проникнення до житла особа, звертається з таким клопотанням до керівника органу прокуратури, то в подальшому, якщо виявиться, що у слідчого судді в дійсності була об'єктивна можливість виконання своїх повноважень, – то здобуті внаслідок такого обшуку докази мають бути визнані недопустимими на підставі ч. 1, п. 1 ч. 2 ст. 87 КПК України.

На теперішній час, в разі неможливості здійснення судом правосуддя, Верховним Судом практикується видача розпоряджень про зміну територіальної підсудності. Отже така ситуація як «відсутність об'єктивної можливості виконання повноважень слідчим суддею», на практиці може виникнути лише тоді, коли суд вже не працює (наприклад, через потрапляння до зони активних бойових дій), а Верховний Суд ще не видав розпорядження про зміну підсудності справ цього суду. Разом з тим, постає логічне питання, чому законодавець не може передбачити на цей проміжок часу можливість розгляду цих питань слідчим суддею того суду, який є найбільше територіально наближеним до суду, слідчий суддя якого мав би розглядати це питання. Адже саме такий підхід законодавець закріпив

---

⁹ Постанова Верховного Суду від 13.03.2024 у справі № 953/3558/22 за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 111 КК України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117757857>.

у ч. 4 ст. 615 КПК України щодо підсудності скарг на рішення, дії чи бездіяльність сторони обвинувачення. В умовах довготривалого воєнного стану законодавцю варто переглянути положення п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України, що не зашкодить інтересам держави і в той же час зробить реальним і здійсненням судовий контроль за дотриманням прав і свобод людини під час досудового розслідування. До внесення таких змін, прийнятною практикою було б щоденне оновлення та оприлюднення Верховним Судом або Державною судовою адміністрацією України списку судів, в яких слідчі судді не можуть виконувати свої повноваження.

Варто звернути увагу також на положення ч. 2 ст. 615 КПК України, які надають наразі стороні обвинувачення практично необмежене повноваження продовжувати строк дії запобіжного заходу, навіть тоді, коли слідчий суддя може виконувати свої повноваження. Постає логічне питання, чому такі питання як здійснення приводу чи арешт майна (які є менш обтяжливими ніж запобіжні заходи) керівник органу прокуратури може вирішувати лише у виняткових випадках, а для вирішення керівником органу прокуратури такого питання як продовження строку дії запобіжного заходу – жодні виняткові обставини не потрібні? У зв'язку з цим постає питання щодо відповідності чинної редакції ч. 2 ст. 615 КПК України приписам ст. 15 Конвенції, в силу того, що обмеження прав і свобод, закріплене в ч. 2 ст. 615 КПК України шляхом можливості «обходу» судового контролю, має ознаки непропорційного обмеження і не враховує обставин конкретної ситуації. Діючи на випередження і до того моменту як подібні постанови керівників органів прокуратури стануть об'єктом ретельного аналізу з боку Європейського Суду з прав людини, нашій державі необхідно змінити положення ч. 2 ст. 615 КПК України. Щонайменше, слід передбачити винятковий характер здійснення таких повноважень керівником органу прокуратури, але найкращим вирішенням проблеми було б дотримання того самого підходу, який наразі має місце при *обранні* запобіжного заходу.

На думку автора, необґрунтованим з точки зору законодавця було запровадження приписів абз. 2 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України, які передбачають можливість сторони обвинувачення відмовитися від фіксування ходу процесуальних дій технічними засобами в разі неможливості це зробити з технічних причин. Адже сучасний рівень розвитку технологій дозволяє використовувати портативні засоби відеозйомки тривалий час за відсутності постійного джерела електроенергії, використовувати зміновані елементи живлення, генератори тощо. Враховуючи цю обставину, а також складність встановлення такої обставини, як технічна неможливість застосування

технічних засобів, вищезгадана норма КПК України створює ризик отримання недопустимих доказів, тому задля неможливості її використання всупереч завданню кримінального провадження, доцільно це положення виключити з КПК України. До моменту внесення цих змін, з метою уникнення можливого спору про допустимість доказів у подальшому, слід проводити фіксування процесуальних дій технічними засобами в усіх випадках, коли таке фіксування передбачене КПК України.

Важливим процесуальним інструментом, який, з одного боку, дозволяє зафіксувати показання особи на випадок неможливості отримати показання на стадії судового провадження, а з іншого боку – забезпечити дотримання права на захист і на перехресний допит, усунути будь-які форми тиску, пересвідчитися в добровільності та достовірності показань особи – є визначена ст. 225 КПК України процедура, яка дозволяє, як виняток, допитати особу на стадії досудового розслідування слідчим суддею, і ці показання можуть бути потім використані в суді (на відміну від протоколів допиту, які доказового значення в суді не мають через принцип безпосередності дослідження показань). Разом з тим, під час воєнного стану з'явилася норма ч. 11 ст. 615 КПК України, яка містить положення про можливість використання в суді показань, зафіксованих під час досудового розслідування відеозаписом (а для підозрюваного – за участю захисника). В умовах, коли технічні засоби відеоконференцз'язку дозволяють вирішувати слідчим суддею таке питання, як обрання запобіжного заходу (абз. 3 п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України), логічним є те, що ці ж самі засоби дозволяють проводити і процесуальну дію, визначену ст. 225 КПК України, тим паче що процедура дистанційного допиту вже була передбачена ст. 232 КПК України для мирного часу. В цих умовах норма ч. 11 ст. 615 КПК України, яка виступає як «сурогат» норми ст. 225 КПК України, містить в собі небезпеку порушення прав і свобод людини, адже:

- допит в порядку ч. 11 ст. 615 КПК України здійснюється не слідчим суддею, а стороною обвинувачення, яка зацікавлена в результатах провадження (а це відображається на характері запитань, які ставитимуться свідку чи потерпілому, а також на практичній неможливості зняття навідних запитань);

- вказана норма не передбачає жодних гарантій перехресного допиту, тобто участі сторони захисту в проведенні допиту свідків обвинувачення;

- саме по собі застосування відеозапису не може розкрити події, що передували відеозапису, а отже – неможливо достеменно пересвідчитися в тому, чи не здійснювався на потерпілого чи свідка

тиск, чи мали місце підказки певних відповідей, і чи надавали ці особи свої показання добровільно.

Тому, якщо в умовах воєнного стану сторона обвинувачення вважає за необхідне зафіксувати показання особи на випадок неможливості допитати особу в суді, то бажано застосовувати процедуру, визначену ст. 225 КПК України, а не процедуру, визначену ч. 11 ст. 615 КПК України. В свою чергу, у разі проведення допиту за процедурою ч. 11 ст. 615 КПК України, рекомендується здійснювати допит цієї ж особи на стадії судового провадження з огляду на необхідність дотримання принципу безпосередності дослідження показань, а також для дотримання права на захист і на перехресний допит.

ВИСНОВКИ

З'ясовано, що зміни, внесені у кримінальне процесуальне законодавство в умовах воєнного стану, з одного боку, полегшують роботу правоохоронних органів, а з іншого боку, містять ризики непропорційного обмеження прав і свобод людини. Ці норми, які визначають особливості обмеження прав і свобод людини під час досудового розслідування, можна класифікувати: за предметом регулювання – на норми, що врегульовують особливості застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а також норми, що врегульовують особливості обмежень прав і свобод під час проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій під час досудового розслідування; за критерієм гіпотези правової норми – на норми, достатньою умовою для застосування яких є сама по собі наявність воєнного стану, без необхідності використання оціночних понять, та норми, для застосування яких, окрім наявності воєнного стану, необхідна додаткова підстава, яка формулюється через оціночні поняття.

Встановлено, що судова практика застосування новітніх обмежень прав і свобод під час досудового розслідування в умовах воєнного стану – ще перебуває на стадії формування. Верховним Судом вже висловлені правові позиції щодо застосування норми ст. 615 КПК України в часі; щодо оскарження постанов слідчого, прийнятих із застосуванням повноважень, передбачених цією статтею; щодо правових наслідків недотримання положень ч. 11 ст. 615 КПК України; щодо процедури обрання запобіжного заходу в умовах воєнного стану стороною обвинувачення без застосування судового контролю з боку слідчого судді.

Виявлено, що в законодавстві необхідно зменшити кількість винятків, коли судовий контроль на стадії досудового розслідування з певних причин не здійснюється. В умовах, коли питання про обрання запобіжного заходу розглядає слідчий суддя, він же об'єктивно може і

розглядати питання про продовження його дії. Слід відійти від застосування конструкції «відсутності об'єктивної можливості виконання повноважень слідчим суддею», натомість в подібних випадках надавати повноваження з судового контролю слідчому судді найбільш територіально наближеного суду. Норма абз. 2 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України про можливість нездійснення фіксування процесуальних дій технічними засобами, якщо відсутня технічна можливість – є непотрібною в нинішніх умовах розвитку технологій, та шкодить завданню кримінального провадження. Обставини воєнного стану не можуть обмежувати право особи на захист, а отже – і на перехресний допит свідків сторони обвинувачення, тому процедуру отримання показань, визначену ч. 11 ст. 615 КПК України, не можна використовувати як повноцінну заміну процедури, визначеної ст. 225 КПК України, а тим паче – як заміну принципу безпосередності дослідження показань.

Пропозиції, висловлені в цій статті, пропонується врахувати в законотворчій та правозастосовчій діяльності, а також в подальших дослідженнях. З появою нової судової практики застосування положень ст. 615 КПК України виникне потреба в нових, більш поглиблених, дослідженнях окремих аспектів піднятого в цій статті питання.

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено проблемам забезпечення прав і свобод людини під час досудового розслідування в умовах правового режиму воєнного стану. Автор проаналізував особливості кримінального провадження на стадії досудового розслідування в умовах воєнного стану, узагальнив релевантну судову практику з цього питання, дослідив наявні проблеми і запропонував шляхи їхнього вирішення. Необхідністю є пошук балансу між потребою забезпечення ефективної роботи правоохоронної системи, з одного боку, і дотриманням при цьому прав і свобод людини, з іншого. Тим паче, що в умовах воєнного стану право особи на захист не може зазнавати жодних обмежень. Врахування наведених у статті пропозицій дозволить підвищити рівень дотримання принципу верховенства права в кримінальних провадженнях, сприятиме належному виконанню Україною міжнародних зобов'язань у сфері захисту прав людини. Окрему увагу приділено необхідності дієвого і своєчасного судового контролю за дотриманням прав і свобод під час досудового розслідування. Також наголошується на необхідності дотримання принципу пропорційності під час втручання в права і свободи на стадії досудового розслідування, на недопущенні поєднання в одній особі функцій обвинувачення і судового контролю. Обґрунтовано актуальну

потребу в перегляді чинних положень ст. 615 КПК України задля дотримання стандартів забезпечення прав і свобод людини під час досудового розслідування в умовах воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод і протоколи до неї. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n525.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2123>.

4. Постанова Верховного Суду від 21.12.2013 у справі № 760/5653/22 за обвинуваченням у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2, 3, 4 ст. 191 і ч. 1, 2 ст. 367 КК України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115937488>.

5. Постанова Верховного Суду від 06.06.2023 у справі № 489/6721/21 за касаційною скаргою прокурора на ухвалу про відмову у відкритті апеляційного провадження та повернення апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111431188>.

6. Постанова Верховного Суду від 20.03.2024 у справі № 233/1446/22 за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 402 КК України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117884068>.

7. Постанова Верховного Суду від 13.03.2024 у справі № 953/3558/22 за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 111 КК України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117757857>.

Information about the author: Stupnyk Yaroslav Valeriiovych,

PhD in Law, Associate Professor,
Head of the Department of Criminal Law
and Law Enforcement of the Faculty of Law,
Uzhhorod National University
3, Narodna Square, Uzhhorod, 88000, Ukraine